

FILOZOFIA RIEŠI PROBLÉM AMERICKEJ VÝNIMOČNOSTI: PRÍPAD RICHARD RORTY

ALICA KOLÁROVÁ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

KOLÁROVÁ, A.: Philosophy Solving the Problem of American Exceptionalism: The Case of Richard Rorty
FILOZOFIA 63, 2008, No 4, p. 311

The paper tries to explain an interesting shift in the philosophy of Richard Rorty, which took place after he started to pay attention to the renewal of the idea of American exceptionalism. Suddenly he stopped talking about destructing „the old ladders“ and focused on the reconstruction and revision on the basis of religion and American Enlightenment which are the sources of American exceptionalism and civic religion. Actually he abandoned his atheist position and called for the diversity of the religious experience („romantic polytheism“) as a clue to liberal and democratic morality.

Keywords: Richard Rorty – American exceptionalism – Civic religion – Liberalism – Romantic polytheism

V knihe *Achieving Our Country* ([3]; [4]; [5]), americký filozof Richard Rorty konštatuje: „Národná hrdosť pre štát znamená to isté čo sebavedomie pre človeka“ ([3], 3). Hoci s ohľadom na prejavy extrémneho prebytku a extrémneho nedostatku národnej hrdosti je veľmi obtiažne odhadnúť adekvátnu vyváženosť tohto emočného a integrujúceho impulzu, Rorty si uvedomil, že aj napriek rizikám zohráva tento impulz nenahraditeľnú a jedinečnú úlohu pri stabilizácii štátu, ako aj individua. S poľutovaním konštatuje, že na prelome 20. a 21. storočia sa Amerika vyznačovala (-uje) „nerozumným militantným šovinizmom“, ktorý u mnohých vyvoláva pocit znechutenia, národnú sebaľútosť, a tým aj pasivitu. Apatiu ako dôsledok „militantného šovinizmu“ pociťuje najmä demokratická, resp. liberálna časť obyvateľstva, ktorá je presvedčená o tom, že podpora národnej hrdosti by bola iba ďalším prejavom šovinizmu. Táto časť Američanov však podľa Rortyho zabúda na fakt, že americká národná hrdosť vo svojich základoch požaduje takú istú morálku individuálnej slobody, rovnosti, spravodlivosti s primárnou požiadavkou náboženskej slobody, ako bola morálka, ktorá sa postupne etablovala so vznikom nového amerického národa a ktorá tvorí jadro americkej demokracie.

V dnešnej situácii destabilizácie spomínaných hodnôt sa aj Rortymu verejná podpora morálky javí ako nevyhnutný a žiaduci moment, ktorý by mal výrazným spôsobom pomôcť úsiliu o prinavrátenie národnej hrdosti. Americkí liberáli, a nielen oni, by mali podľa Rortyho podstúpiť privátnu i verejnú terapiu integrácie a stotožnenia sa s vlastnou kultúrou, s jej konštitutívnymi a normatívnymi morálnymi hodnotami. Zarmútené však konštatuje, že „ak niekto dnes pripíše takúto podobu civilného občianstva dnešnej Amerike, budú ho považovať za šovinistu – za Američana, ktorý si za svojho reprezentanta vyberie skôr Johna Wayne¹ než Abrahama Lincolna“ ([3], 10). No aj povaha, ktorú repre-

¹ John Wayne (1907 – 1979) bol jedným z najvýznamnejších hercov americkej kinematografie, stal

zentuje Wayne, aj povaha, ktorej reprezentantom je Lincoln; tvoria ucelený obraz americkej identity, a práve reinterpretácie tradícií náboženstva a moderného osvietenstva by podľa Rortyho mali pomáhať pri utváraní obrazu postmodernej Ameriky.

Rorty sa preto na rozdiel od tradičných a moderných zdrojov metafyziky, ktoré stáli v pozadí morálky a politiky, rozhodol formulovať idey „poetickej kultúry“ a „kultúrnej politiky“ (pozri [1], 3 – 26) ako nástrojov na rediskripciu súčasného liberalizmu na báze historicizmu a etnocentrizmu. Je to vyjadrenie nádeje, že kultúra (obzvlášť tá americká) môže byť skôr „poetizovaná“ než deifikovaná či racionalizovaná, a ako taká má schopnosť podporiť aj integrujúcu myšlienku o americkej výnimočnosti² v multikulturálnej Amerike.

Rortyho zámerom je pripomenúť svojim (liberálom a demokratom), ale zároveň aj republikánskym konzervatívcom, že otázka patriotizmu (hrdosti), ktorá pramení z uvedomenia si americkej výnimočnosti, nie je prejavom šovinizmu, ale jediným spôsobom, ako riešiť súčasnú situáciu. Podľa Rortyho sa predovšetkým musia obe strany zbaviť pozície neangažovaných pozorovateľov a vstúpiť aktívne do obnovy a utvárania americkej kultúry a politiky. Na túto cestu sa možno vydať iba pod podmienkou, že si všetci zainteresovaní uvedomia relatívnosť svojich tvrdení a pluralitu dohier, ktoré predstavujú, ako aj historicky spoločnú ambíciu každej zo zainteresovaných strán. „Myslím, že klásť si otázku, či Lincoln, Whitman alebo Dewey správne pochopili Ameriku, je nesprávne. Príbehy o tom, aká to bola krajina a akou by mala byť, nie sú pokusmi o správnu reprezentáciu...“ ([3], 13). Tým chce Rorty povedať, že spor medzi americkou ľavicou a pravicom netreba vnímať ako zápas o Pravdu. Obidve strany si v prvom rade musia uvedomiť, že jedine spoločné presadzovanie tých nádejí a očakávaní, ktorým ide o prinavrátenie základných a spoločných morálnych noriem demokracie americkej výnimočnosti, vytvára predpoklad pluralitnej, tolerantnej a produktívnej Ameriky, ktorá je v záujme všetkých jej obyvateľov.

Rortyho americký etnocentrizmus, resp. poznanie epistemologickej a morálnej citlivosti na konkrétne podmienky (na slovník konkrétnej komunity), nenesie príznaky primitívneho a bigotného etnocentrizmu v podobe šovinizmu či nacionalizmu; na ne chce práve z pozície etnocentrizmu zaútočiť. V Rortyho prípade ide o pragmatický etnocentrizmus, ktorý chce pochopiť morálku liberálnej demokracie ako historického produktu západného sveta, resp. Ameriky. Utváranie spoločenskej väzby ako výsledku kolektívnej koexistencie je možné iba v rámci konkrétneho *etnosu* a prostredníctvom vnútornej solidarity, lebo tá hovorí známou „jazykovou hrou“, ktorá je spoločná všetkým členom komunity. Veď „nikto nemôže byť zodpovedný vo vzťahu k pospolitosti, za člena ktorej sa nepovažuje“ ([10], 609). Tým chce povedať, že neexistuje univerzálne predstava super-pospolitosti, ľudstva, s ktorým by sa každý človek tohto sveta mohol identifikovať. Neexistuje všeobecná predstava ľudskej dôstojnosti, odvodená z abstraktného a univerzálneho pojmu človeka, neexistuje ani univerzálne kritérium takého hodnotenia. Existuje iba jej relatívna podoba, odvodená z konkrétnej kultúry. „Morálku tvoria spoločné intencie“ ([10], 614). Je to zároveň aj zdroj, ktorý nám umožňuje získať predstavu o sebe, hodnotiť samých

sa americkou ikonou. Je symbolom individualizmu, ale aj angažovanosti. Zároveň je známy aj svojimi konzervatívnymi politickými názormi, kritikou komunizmu či podporovaním vietnamskej vojny.

² Slovenský filozof Emil Višňovský sa vo svojej eseji pokúsil o stručnú typológiu americkej povahy (pozri [13]).

seba a na základe toho vytvárať ďalšie sebainterpretácie. Práve to je dôvod, pre ktorý by sme nemali tento sociálny determinizmus považovať za negatívnu skutočnosť našej existencie. Optimizmus by mal prameniť z vedomia, že záznamy na *tabula rasa*, získané socializáciou, nie sú ukončeným a definitívnym zápisom, a to práve vďaka jedinečnej schopnosti individua produkovať inšpirácie, ktoré neposkytujú iba privátnu satisfakciu, ale tvoria aj nádeje, ktoré sa môžu stať verejnými nádejami. Komunity si tvoria vlastné slovníky súkromných a verejných životov, v ktorých sa produkujú aj slovníky morálneho a politického života. Človek už nevystupuje z času a histórie, ale sa stáva ich súčasťou, lebo si chce uvedomiť a spoznať, že ako súčasť historickej kultúry sa mu dostane viac morálneho citu, môže poznať povahu poznania a pravdy v ich konkrétnych, parciálnych podobách.

Zmena, ktorá sa udiala v *Achieving Our Country* ([3]; [4]; [5]) v porovnaní s *Contingency, Irony, and Solidarity* [6] je zrejماً, lebo kým v druhom diele, ktoré napísal o niekoľko rokov skôr, nazýva liberálnu spoločnosť „bandou excentrikov spolupracujúcich na vzájomnej ochrane“, a nie „bandou spriaznených duší spojených spoločným cieľom“ ([6], 59), v neskoršom (aktuálnejšom) diele sa prikláňa skôr k myšlienke liberálnej spoločnosti vyznačujúcej sa primárnym a spoločným cieľom. Prechádza tak zároveň z berlinovskej pozície negatívnej slobody na pozíciu slobody pozitívnej, lebo neidentifikuje slobodu ako „slobodu“ nezávislú od rovnosti, solidarity a bratstva, ale práve naopak. Priblížil sa tým k deweyovskej tradícii pragmatizmu a začal uvažovať o pozitívnej slobode ako o východisku sociálneho konštruktivismu a historickej súvislosti slobody a bratstva. V práci *Looking Backwards From Year 2096* píše: „Ale ako formulovať „princíp bratstva“? Bratstvo je náklonnosť srdca, a to náklonnosť, ktorá vyvoláva pocit hanby, ak mám viac, pričom niekto má málo. Nie je to druh veci, ktorú môžeme teoreticky definovať, prípadne niekoho presvedčiť, aby si ju osvojil“ ([7], 248).

Rorty sa tak vracia až k jadrú problematiky komunity a *etnosu*, keď na prekvapenie mnohých vyjadruje svoj názor o Amerike, ktorú by sme nemali odmietať ako *melting pot*, lebo jedine takáto podoba Ameriky ako politického etno-centra má predpoklad podporiť inú podobu integrovania a inú podobu definovania „nás“, a to podobu inkluzívnu. Predpokladáme, že má tým na mysli výnimočnosť americkej situácie, ktorá vznikala na základe historického zosúladovania plurality etnických, ale predovšetkým náboženských skupín, ktoré sa nakoniec pretavili do homogénnej podoby: „My, ľud americký“.

Aby bola táto zmena uskutočniteľná, nemôžeme periodizovať kultúru tak, ako to robia niektorí predstavitelia postmodernity. „Občas som sa nazýval postmodernistom..., ale teraz si želim, aby som to nebol urobil“ ([8], 1). Uvedomuje si chybu, ktorej sa dopustil na ceste za kritikou metanarácii: bola ňou prísna etapizácia a vyčlenenie historických období, čo malo za následok aj popretie vlastnej myšlienky o náhodnosti a historicosti. V eseji *Pragmatism and post-Nietzschean Philosophy* [8] uvádza, že nie je možné vykonávať nijakú nekontextuálnu prácu, lebo „jediná nádej, ktorú máme, je nádej na rekontextualizáciu jeho či jej predkov“ ([8], 2). Ved' o tom svedčia aj dejiny Ameriky. Rorty uzatvára túto esej konštatovaním, že Amerika bola experimentom a opakované zlyhanie tohto experimentu by nemalo u amerických potomkov vyvolávať beznádej a apatiu. Žiadna ďalšia *felix culpa* im však nepomôže zistiť nič o povahe náboženskej či filozofickej pravdy. Budúci i súčasní Američania cestou vzostupov a pádov aspoň získajú nejakú predstavu o tom, čomu by sa mali v ďalšom experimente vyhnúť. Ak to má byť ponaučenie, že

sociálne inštitúcie majú vnímať ako náhodné a historické „experimenty kooperácie“, tak „len ťažko uverím, že takáto spomienka by toho nebola hodná“ ([9], 196).

Rorty tak implicitne vyslovuje nečakanú nádej, že (sekularizované) náboženstvo modernej doby, ktoré podporovalo americký morálny a sociálny cit u spoluobčanov, ktoré sa dokonca dokázalo v 19. storočí postaviť za abolicionizmus a v 20. storočí proti segregácii (resp. rasizmu), to isté náboženstvo, ktoré angažovalo občanov vo verejných sociálnych prácach, a zároveň náboženstvo, ktoré samé chcelo byť mocensky a inštitucionálne oddelené od štátu, pomôže súčasnej americkej komunite, aby prekonala šovinizmus, politickú a sociálnu ľahostajnosť a ekonomickú sebeckosť.

Aká je teda budúcnosť Ameriky? Je americká výnimočnosť a idea amerického občianskeho náboženstva schopná ponúknuť východisko z aktuálnej situácie, ktorá sa nepáčila ani Rortymu? A aká podoba náboženstva by sa mohla vyznačovať silou prebudiť motiváciu a sociálnu potrebu zmeny názoru Američanov smerom k integrácii aj ostatných členov spoločnosti tak, aby sa v konečnom dôsledku naplnila nádej a prísľub americkej výnimočnosti?

Úloha náboženskej skúsenosti pri vytváraní demokratickej morálky. Práca *Achieving Our Country* ([3]; [4]; [5]), ktorá sa stala prvotnou inšpiráciou ďalších skúmaní, nás priviedla k takej podobe Rortyho filozofie, ktorá potvrdzuje, že tradičná idea o jedinečnom potenciále Ameriky stať sa v intenciách náboženstva morálnou spoločnosťou, v ktorej sa „sloboda a spravodlivosť pre všetkých“ stávajú realitou, je realizovateľnou myšlienkou aj v liberalizme. Situácia praje tomuto ideálu predovšetkým preto, lebo Amerika je krajinou, kde si náboženstvo i osvietenstvo tento cieľ stanovili ako primárny a spoločný. Aj keď Rorty odmieta tradičnú myšlienku špecifickosti „amerického osudu“ prostredníctvom zvláštneho vzťahu s Bohom či prostredníctvom racionálnych schopností človeka, vo svojich tvrdeniach vyjadruje, pokiaľ ide o výnimočnosť amerického politického *étosu*, optimizmus. Neexistuje v ňom síce žiadny priestor na uctievanie autority nepochádzajúcej z tohto sveta či autority *rácia*; demokratický politický *étos* je dosiahnuteľný za podpory zrevidovanej podoby náboženskej skúsenosti a zrevidovanej podoby osvietenскеj myšlienky sekularizácie, ktoré dokážu podporiť a oživiť základné demokratické morálne hodnoty, akými sú v prvom rade *sloboda a rovnosť*, ale aj pluralita a sociálna nádej.

Rorty vychádza z predpokladu, že morálne hodnoty komunít vytvárajú ľudia prostredníctvom kolektívnej historickej skúsenosti, pričom takéto tvrdenie mu dáva odvahu rezolútne obhajovať myšlienku o insignifikantnosti transcendentných fundamentov spoločnosti, jej sociálnych konštrukcií – túžob a nádejí. Cituje nielen Deweyho, ako to možno od humanistického filozofa a pragmatistu očakávať, ale aj Whitmana, aby tak indikoval, že odmietnutie nadprirodzených základov demokratického politického *étosu* je rovnako súčasťou americkej tradície ako spoliehanie sa na nadprirodzenú autoritu. Lebo tak, ako americkí prví prisťahovalci radi verili v nadprirodzený a božský pôvod svojich hodnôt, ich skúsenosť v historickom čase a geografickom priestore im zasa hovorila, že ten istý Boh, či už kresťanský, alebo deistický, môže byť interpretovaný tak, aby potvrdzoval množstvo rôznych názorov a hodnôt. To je skúsenosť, ktorú reflektuje aj *Deklarácia nezávislosti* (nesúca Biblické posolstvo), aj *Ústava* (nesúca moderné, sekulárne posolstvo), a to najmä v myšlienke o založení vlády, ktorá je spravodlivá práve vďaka voličom a vo

vzťahu k voličom. Tí ju svojim súhlasom poverili a oprávnilí, aby vládla a garantovala hodnoty, na ktorých stojí a padá americká demokracia. Všeobecné požiadavky slobody a rovnosti vznikli na pozadí rozchodu Ameriky s materskou krajinou, ale dominantným a latentným motívom tejto schizmy bola predovšetkým snaha oslobodiť vieru, a zabezpečiť tak jej slobodné vyznávanie a rovnoprávnosť náboženských skupín.

Princípy sekulárnej demokracie sa síce v *Ústave* viackrát opakujú, niet v nej však žiadnej zmienky o Bohu či prirodzenom poriadku; navyše obsahuje silné tvrdenie o nepodmienenej autorite ľudu: „My, ľud americký“. Tenzie súvisiace s otroctvom a druhé narodenie Ameriky (t. j. ukončenie občianskej vojny) časom iba potvrdili, že odvolávanie sa na Boha či prírodu boli spôsoby, akými sa prezentovali aj tí, čo otroctvo obhajovali, aj tí, ktorí ho zatracovali. Viera v Boha a viera v rozum v žiadnom prípade nemali silu paušálne meniť ľudí na farboslepých a pacifistov. Isté je však to, že presvedčenie o nadprirodzenej autorite morálnych hodnôt aj napriek negatívnym okolnostiam v amerických dejinách zostalo vitálnym a živým názorom mnohých Američanov.³

Dualizmus náboženstva a sekularizácie v Amerike má svoje pokračovanie aj dnes. Väčšina Američanov síce podporuje zotrvanie klauzuly „pred Bohom“ v prísaha, víta inauguračné prejavy, v ktorých sa prezidenti odvolávajú na Boha, ale na druhej strane odmieta verejné a politické angažovanie náboženstva a cirkvi (výnimkou sú prejavy niektorých predstaviteľov konzervatívnej politiky, ale aj cirkvi). Viera v Boha sa stáva skôr záležitosťou privátneho upokojenia a nádeje, a nie vlády.

Súkromné však nie je zabarikádované za svojimi opevneniami, a tak sa prostredníctvom komunikatívneho a spoločenského života stáva aktívnou súčasťou verejnej sféry. Súkromná nádej a viera sa menia na spoločenské motivácie, a preto môžeme metaforicky, ale i durkheimovsky uzavrieť, že v praxi sa *vox populi* mení na *vox dei*.

Ak si uvedomíme tento kontext a budeme mať na zreteli myšlienky doteraz analyzovaných Rortyho prác, musíme pripustiť, že jeho akceptovanie tradície ako užitočnej historickej náhodnosti sa prejavilo aj v skoršom období, avšak súčasný dôraz na túto tradíciu je prejavom jeho ambície poukázať na ňu ako na východisko zo súčasnej krízy – nie je to už starý rebrík, ktorý treba odhodiť. Zo slepej uličky apatie, fundacionalizmu a materializmu, do ktorej sa americká morálka dostala, sa možno podľa Rortyho dostať jedine pomocou nádeje a viery, ktoré sú centrálnym momentom občianskeho náboženstva. *Sekularizovaná podoba politickej viery* (občianskeho náboženstva), ktorú Rorty nazýva „romantickým polyteizmom“ (pozri [11]), hovorí, že demokracia zabezpečí americkému ľudu základné požiadavky – individualizmus (slobodu) a rovnosť – tak, aby mohli na jednej strane vo svojej súkromnej oblasti prežívať akúkoľvek privátnu vieru, pričom by sa na druhej strane zamedzilo politickej dominancii ktorejkoľvek z nich.⁴

Rortyho „romantický polyteizmus“ výstižne zobrazuje pluralitu opisov náboženskej

³ Abrahamovi Lincolnovi sa dokonca v *The Gettysburg Address* podarilo spojiť autoritu národa s autoritou Boha spôsobom, ktorý možno interpretovať ako kombináciu humanistickej viery v človeka s potrebou náboženského potvrdenia tejto sekulárnej myšlienky. Podarilo sa to aj Thomasovi Jeffersonovi v jeho modifikovanej verzii štyroch evanjelií nazvanej *The Jefferson Bible: The Life and Morals of Jesus of Nazareth* (1804), ktorá iste poslúžila aj samotnému Rortymu na to, aby sa hlbšie zoznámil so sociálnym a (možným) sekulárnym posolstvom Novej zmluvy. Táto kniha dodnes slúži ako veľká inšpirácia pre tých, ktorí sa pokúšajú o symbiotické spojenie americkej demokracie s kresťanstvom.

⁴ Tento moment zároveň tvorí aj markantný rozdiel medzi americkým a kontinentálnym, európskym osvietenstvom.

skúsenosti a pluralitu súkromných, individuálnych stretnutí s Bohom, nadprirodzeným, mystickým, abstraktným a pod. Na poli súkromnej sféry a tzv. privátneho náboženstva sa teda môžu odohrávať plejády kreatívnych interpretácií, ktoré na tento účel využívajú autonómny jazyk. Ten je, samozrejme, aj obrazom komunity, v ktorej sme socializovaní; no čím viac budeme podľa Rortyho podporovať privátnu aktivitu, tým vznikne väčšia šanca po prvé na to, aby sa ľudia stali vnímavejšími a tolerantnejšími prostredníctvom identifikácie vlastných pluralitných zážitkov, a po druhé na to, aby sa v spoločnosti zabezpečil pravidelný prísun tvorivých a inšpiratívnych myšlienok predkladaných na diskusiu. Rorty je pripravený podporiť a podčiarknuť ideu občianskeho náboženstva tým viac, že tá vo svojej Ústavnej požiadavke uplatňuje slobodu aktívnej sebainterpretácie a rovnocenné postavenie rôznych opisov – umeleckého, básnického, ale aj náboženského.

Aby sme lepšie pochopili obsah pojmu „romantický polyteizmus“, ilustrujeme si ho na diele amerického prozaika Johna Steinbecka *Neznámemu Bohu* [12]. Paralela, ktorú použijeme na objasnenie Rortyho myšlienky „romantického polyteizmus“, bude zaujímavejšia, ak si uvedomíme, ako často Rorty vyjadroval obdiv tomuto významnému spisovateľovi a ako často sám uvádzal literárne diela ako ilustrácie svojich myšlienok. Na príklade Steinbeckovho sociálneho cítenia a reflexie americkej spoločenskej situácie, ale aj na príklade tohto literárneho diela možno ukázať, že Steinbeck a Rorty totožne vnímajú hranice, povahu a problémy náboženskej skúsenosti, ktorá sa tematicky prelína aj s históriou osídľovania Novej zeme. V tejto krátkej novele sa rozvíjajú dve roviny: vzťah človeka k pôde, ktorý sa výrazne prejavil pri osídľovaní často nevlúdnej a neznámej Ameriky, a privátna náboženská skúsenosť v najrozmanitejších podobách, ktorá kopírovala životné osudy spojené s pôdou, importovanou kresťanskou tradíciou či interkultúrnymi stretnutiami.

Neveľmi známa útlá kniha dokázala na pozadí niekoľkých rovín vytvoriť obraz americkej skúsenosti, ktorá je obsahom americkej výnimočnosti. Román *Neznámemu Bohu* sa stal križovatkou tém osídľovania a silného kresťanského náboženského cítenia, ktoré sa stretávalo s ťažkou realitou dobývania a vytvárania nového národa, s krajinou, akú osídľenci nachádzali pri postupe na západ, s kultúrami, ktoré sa im objavili na ceste a ktoré niektorým poskytovali ďalšie zdroje skúsenosti, ale aj s pluralitou, ktorá sa postupne vytvárala na americkej pôde. Podstatne skôr než Rorty Steinbeck na pozadí svojho príbehu dokázal skonštruovať svoju verziu „romantického polyteizmu“ ako nástroja na reflektovanie náboženskej skúsenosti, ba dokonca prítomnosti nadprirodzených síl, ako neodmysliteľnej súčasť života každého človeka; nástroja na zblížovanie ľudí s rozmanitými náboženskými skúsenosťami, ale aj ako kritického nástroja vo vzťahu k dogmatickým spôsobom uvažovania niektorých náboženských skupín.

„Romantický polyteizmus“ by sme preto mali vnímať ako Rortyho snahu zdôrazniť, že pozadím sekulárnej podoby *Ústavy* bol motív zrovnoprávnenia a uznania množstva náboženských skupín. Táto požiadavka je aj v dnešnej dobe stále aktuálna. Amerika ako *melting pot* náboženskej diverzity a rozmanitých, nielen kresťanských náboženských skupín má vďaka tejto všeobecnej viere v sekularizované občianske náboženstvo potenciál integrovať všetky skupiny. Predovšetkým si musí uvedomiť výnimočnosť posolstva *Ústavy*, ktorého pozadie tvorí práve americká výnimočnosť ako morálna hodnota, ktorá je svojím pôvodom nedogmatická a neautoritatívna.

LITERATÚRA

- [1] RORTY, R.: Cultural politics. In: *Philosophy as Cultural Politics. Philosophical Papers*. New York: Cambridge University Press 2007, pp. 3 – 26.
- [2] RORTY, R.: Solidarity or Objectivity? In: *Objectivity, Relativism, and Truth*. Cambridge: Cambridge University Press 1991, pp. 21 – 34.
- [3] RORTY, R.: American National Pride: Whitman and Dewey. In: *Achieving Our Country*. Harvard University Press 1999, pp. 1 – 38.
- [4] RORTY, R.: Cultural Left. In: *Achieving Our Country*. Harvard University Press 1999, pp. 73 – 110.
- [5] RORTY, R.: The Inspirational Value of Great Works. In: *Achieving Our Country*. Harvard University Press 1999, pp. 125 – 140.
- [6] RORTY, R.: *Contingency, Irony, and Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press 1989.
- [7] RORTY, R.: Looking Backwards From Year 2096. In: *Philosophy and Social Hope*. London, Penguin Books 1999, pp. 243 – 251.
- [8] RORTY, R.: Pragmatism and post-Nietzschean Philosophy. In: *Essays On Heidegger and Others*. Cambridge: Cambridge University Press 1991, pp. 1 – 8.
- [9] RORTY, R.: The Priority of Democracy to Philosophy. In: *Objectivity, Relativism, and Truth*. Cambridge: Cambridge University Press 1991, pp. 175 – 196.
- [10] RORTY, R.: Postmoderní buržoázní liberalismus. In: *Filosofický časopis* 1997/4.
- [11] RORTY, R.: Pragmatism as Romantic Polytheism. In: *Philosophy as Cultural Politics*. Cambridge: Cambridge University Press 2007, pp. 27 – 41.
- [12] STIENBECK, J.: *Neznámemu Bohu*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 2003.
- [13] VIŠŇOVSKÝ, E.: Filozofia a kultúra (na pragmatický spôsob). In: *Romboid*, roč. 37, 2002, č. 2.

Mgr. Alica Kolárová
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR
e-mail: alicakolar@post.sk